

Є. В. Ковалевська

аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті проаналізовано важливість та значення застосування спеціальних медичних знань в кримінальному провадженні, описано деякі практичні аспекти застосування спеціальних медичних знань. Акцентовано увагу на наслідках їх застосування для правильного та законного розкриття злочинів проти життя та здоров'я особи. За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо необхідності навчання практичних та майбутніх працівників правоохоронних органів тонкощам застосування спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів та розкриттю значення доказової бази, що є результатом їх використання.

Ключові слова: доказування, експерт, спеціаліст-медик, спеціальні медичні знання, результат використання спеціальних знань, розслідування злочинів.

Постановка проблеми. Наразі зберігається тенденція до зростання окремих видів злочинності, змінюються її якісні характеристики, суттєво розширюються її межі. Досягненню змін у боротьбі зі злочинністю сприяє усунення прогалин у законодавстві, поліпшення матеріально-технічного та науково-методичного забезпечення, підвищення рівня підготовки кадрів правоохоронних органів відповідно до сучасних потреб практики боротьби зі злочинністю.

Використання спеціальних знань займає особливе місце в системі засобів і прийомів боротьби зі злочинністю. Використання спеціальних медичних знань у розслідуванні злочинів має велике значення в одержанні доказів за кримінальною справою, і все більше, як свідчить практика, застосовується органами досудового розслідування.

В сучасній період розслідування злочинів є досить важливим аспектом донесення до працівників правоохоронних органів значення, необхідності та розкриття можливостей для доказування та очікуваних результатів від застосування спеціальних медичних знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні ґрунтовні дослідження в області застосування спеціальних медичних знань в процесі розслідування

злочинів були здійснені більше 30 років тому А.М. Денисюком. Вагомий внесок у теорію і практику використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів, у тому числі і в галузі медицини, зробили М.І. Авдєєва, В.Д. Арсеньєв, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, Е.С. Гордон, Г.І. Грамович, А.М. Денисюк, С.П. Дідковська, А.В. Дулов, А.П. Загрядська, Б.М. Зорін, Н.І. Клименко, М.В. Костицький, В.К. Лисиченко, М.Я. Сегай, О.Р. Шляхов, І.Я. Фрідман, В.В. Циркаль та ін.

Але у зв'язку з наявністю в останні час все більш винахідливих способів скоєння злочинів, тим більше злочинів проти життя і здоров'я людини, виникає необхідність подальшого обґрунтованого наукового дослідження інституту використання спеціальних медичних знань в розслідуванні злочинів.

Мета статті – розкрити суть і значення застосування спеціальних медичних знань в процесі розслідування злочинів, а також показати важливість правильного використання слідчим та іншими учасниками кримінального провадження спеціальних медичних знань обізнаних осіб, що ними володіють.

Виклад основного матеріалу. Серед злочинів проти особи особливу небезпеку становлять ті, що посягають на життя та здоров'я людини. Особливості розслідування таких злочинів зумовлюються об'єктивними і суб'єктивними чинниками.

Насамперед, це стосується широкого розмаїття способів позбавлення особи життя або заподіяння тілесних ушкоджень, що безпосередньо впливає на слідчу картину і зумовлює активне використання спеціальних знань, в першу чергу, в галузі медицини, при обранні засобів і методів дослідження для отримання інформації, необхідної для встановлення особи, що вчинила такий злочин [5, с. 4].

Треба пам'ятати, що винахідливості і спритності злочинців, помноженими на їх технічні можливості, слід протиставити сучасні методи і засоби боротьби з ними, гарантувавши відповідну організацію експертного забезпечення діяльності органів, що розслідують злочини.

Розслідування злочинів – це процес одержання, накопичення, аналізу доказів, їх використання в рішенні завдань кримінального судочинства. Цей процес неможливо ефективно здійснювати без застосування спеціальних знань різних наук [3, с. 205].

Застосування спеціальних знань у розкритті, розслідуванні та запобіганні злочинів – складне явище правової дійсності, процес, до якого залучені різні суб'єкти діяльності, багатоаспектне поняття, від адекватного розуміння якого багато в чому залежить результативність виявлення, вилучення, дослідження та використання доказової інформації у кримінально-процесуальній діяльності [7, с. 204–205].

Спеціальні знання є важливим процесуальним інститутом, який встановлює підстави участі обізнаних осіб в розслідуванні злочинів, а також умови застосування знань із неправових галузей в кримінальному процесі [5, с. 26].

На думку Н.І. Клименко, питання про цільове застосування спеціальних знань тісно пов'язані з формами їх застосування при розслідуванні злочинів. Під час висвітлення форм і видів використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів виходять з аналізу норм кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, які визначають права й обов'язки суб'єктів, що беруть участь у проведенні тих чи інших процесуальних дій. Проте слід також враховувати мету їх застосування, а також способи реалізації [6, с. 129–130].

Як відомо, однією з форм застосування спеціальних знань є участь спеціаліста під час проведення слідчих дій. Мета залучення спеціаліста до участі у слідчих діях – це розширення практичних можливостей слідчого в кваліфікованому проведенні тих чи інших слідчих дій, досягнення при цьому повного, об'єктивного і всебічного з'ясування обставин події, що розслідується, сприяння своїми професійними знаннями і навичками виявленню, фіксації та вилученню доказів.

У розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, наприклад вбивств, завжди потрібна участь спеціаліста у галузі судової медицини, а при неможливості його участі – інший лікар для огляду трупа на місці його виявлення (ст. 238 КПК України).

Спеціальні медичні знання широко використовуються у сфері кримінального судочинства.

Аналіз результатів судочинства свідчить про значне збільшення виправдувальних вироків відносно підсудних осіб з мотивів недоведеності причетності їх до конкретних злочинів, вчинених в умовах неочевидності, коли свідки злочину відсутні, або інформаційна значущість їх показань з різних причин є низькою. Тому значення об'єктивних науково-обґрунтованих джерел доказів, заснованих на використанні спеціальних знань у різних формах, істотно зростає.

Дані, отримані в результаті проведених досліджень, дозволяють обмежити коло висунутих слідчих версій і більш правильно визначити напрями розслідування у кримінальному провадженні [2, с. 114].

Допомога слідчому і суду спеціальними знаннями досвідчених осіб відповідно до норм діючого кримінального процесуального законодавства України може бути здійснена в двох основних формах: 1) допомога спеціаліста; і 2) проведення судової експертизи. Перша форма допомоги спеціальними знаннями досвідчених осіб, як правило, використовується слідчим при проведенні різних видів слідчих дій. Друга форма допомоги спеціальними знаннями досвідчених осіб використовується у вигляді проведення такої слідчої дії, як судова експертиза.

Спеціаліст надає слідчому допомогу у тих питаннях, якими слідчий не володіє з метою, наприклад, правильної фіксації відповідного стану специфічних об'єктів (трупа тощо) у протоколі відповідної слідчої дії і, як наслідок, вони не мають ніякого процесуального значення. Судовий експерт після проведення призначеної слідчим, слідчим суддею чи судом або за зверненням сторони кримінального провадження експертизи, надає висновок судового експерта, який з процесуальної точки зору має доказове значення [4, с. 3].

Якщо слідчий (суд) стикається з проблемою отримання та оцінки доказів, вирішення якої потребує застосування спеціальних знань, він залучає судового експерта для одержання від нього рекомендації з вирішення цієї проблеми. Дослідивши необхідні об'єкти, судовий експерт надає слідчому (суду) свій висновок, який стає підставою до прийняття рішення у справі щодо певних доказів [8, с. 59].

Спеціальні знання є одним з компонентів арсеналу організаційних, процесуальних, тактичних та інших засобів, використовуваних слідчим. Це зобов'язує до того, щоб їх зміст відповідав завданням і цілям кримінального судочинства.

Практика розслідування злочинів свідчить про помилковість розповсюдженої серед слідчих і працівників органів дізнання думки про те, що основний обсяг доказової інформації виходить з показань потерпілих і свідків, визнань підозрюваних й обвинувачуваних, котрі згодом нерідко змінюються з ще більшою легкістю, ніж даються.

Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що припиняються кримінальні справи за недоведеністю, виносяться виправдувальні вироки окремим учасникам навіть тоді, коли вони були підозрюваними у вчиненні злочинів і в тих випадках, коли не вистачає об'єктивних доказів, неякісно проведений огляд місця події, немає слідів або вони вилучені з порушенням і їх не можна використовувати як докази. Багато в чому це залежить від використання як власних спеціальних знань працівників органу дізнання і слідчого, так і знань фахівця, спеціаліста й судового експерта, що використовуються ними у розслідуванні злочинів [2, с. 170].

Недооцінка забезпечення процесу розслідування фахівцями відповідних галузей знань неминує породжує дефіцит доказів, заповнити який проведенням лише оглядів, обшуків, допитів і затримувальних вдається далеко не завжди.

Ефективність використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів повною мірою залежить від рівня і якості організаційного забезпечення. Організація використання спеціальних медичних знань є комплексом управлінських, методичних та кримінально-процесуальних засобів, прийомів та методів, спрямованих на вирішення завдань кримінального судочинства.

Головним суб'єктом організації використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів є слідчий. Основними засобами використання спеціальних медичних знань під час розкриття злочинів є слідчі дії.

Важливою умовою організаційного забезпечення використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів є взаємодія учасників кримінального судочинства. Основні учасники використання спеціальних медичних знань: суд, слідчий, слідчий суддя, орган дізнання, судовий експерт та спеціаліст [2, с. 171].

Застосування спеціальних знань на стадіях досудового розслідування та судового розгляду регулюється кримінальним процесуальним законодавством України. Для вирішення певних питань під час провадження в справі, коли потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання, призначається експертиза (ч. 1 ст. 101 КПК України) або запрошується спеціаліст для участі у проведенні слідчих дій (ст. 71 КПК України).

Що стосується спеціальних медичних знань, то їх використання регулюється ст. 226, 227, 238, 239, 241, 242, 354 та 491 КПК України.

Спеціальні медичні знання мають важливе значення для доказування конкретних фактів при розслідуванні. Так, можна допитати лікаря-хірурга, який обробляв рану або проводив операцію, про напрям каналу рани, його глибину, ширину і тим самим установити приблизні розміри знаряддя злочину. Такі відомості мають

суттєве значення для судово-медичної експертизи, оскільки після проведеного лікування встановити їх важко.

Важливою рисою спеціальних медичних знань у кримінально-процесуальному значенні є мета їх використання. Вони застосовуються для доказування, яке проводиться у встановленому законом порядку, а також для непроцесуального застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів. Метою застосування спеціальних медичних знань також є сприяння збиранню доказової і орієнтуючої інформації для розслідування і попередження злочину, а також розробка тактичних і технічних засобів та методів її збирання [2, с. 18].

Висновки і пропозиції. Науковці в своїх дослідженнях сходяться у думці, що використання спеціальних медичних знань слідчим належним чином не врегульовано кримінально-процесуальним законодавством. Прогалини в законодавчому регулюванні застосування інституту спеціальних медичних знань не дають змоги слідчим та іншим учасникам кримінального провадження повноцінно та повно дослідити та зрозуміти доказове значення результатів застосування спеціальних медичних знань. Тому, розкриваючи учасникам кримінального провадження значення використання спеціальних медичних знань в кримінальному судочинстві, ми розширюємо знання про методи збирання доказової бази.

Вважаємо за доцільне включення відомостей про значення застосування інституту спеціальних медичних знань в розслідуванні злочинів в навчальні матеріали як по підготовці майбутніх працівників правоохоронних органів, так і по підвищенню кваліфікації вже практичних працівників. Чим більшою та ширшою інформацією про методи розслідування

злочинів володіють учасники кримінального провадження, тим більше це сприяє об'єктивному, обґрунтованому та законному розгляді справи.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: із змінами та доп. станом на 03 березня 2017 р.: Офіційне видання. – Х. : Право, 2017. – 344 с.
2. Семенов В.В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / КНУВС. – К., 2006. – 212 с.
3. Кузьмічов В.С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів: [монографія] / В.С. Кузьмічов. – К. : НАВСУ–НВТ Правник, 2000. – 450 с.
4. Комаха В.О. Тактика використання спеціальних знань у формі судової експертизи в процесі розслідування і розкриття злочинів: [монографія] / [Комаха В.О., Кривда Г.Ф. та ін]; за заг. ред. В.О. Комахи. – Чернівці: Золоті литаври, 2004. – 339 с.
5. Галдецька І.Г. Правові та наукові основи використання спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / НАВС. – К., 2011. – 231 с.
6. Клименко Н.І. Цілі використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів проти життя і здоров'я людини із застосуванням ВР і ВП / Н. І. Клименко // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. – Одеса, 2000. – Вип. 8. – С. 129–134.
7. Іщенко А.В. Використання спеціальних знань у правоохоронній практиці: старі та нові проблеми / А.В. Іщенко, Р.П. Марчук // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К., 2001. – № 3. – С. 204–211.
8. Моїсєєв О.М. Висновок експерта в контексті взаємодії процесуальних суб'єктів: [монографія] / О.М. Моїсєєв. – Донецьк, 2007 р. – 187 с.

Ковалевская Е. В. Значение применения специальных медицинских знаний в уголовном производстве

В статье проанализированы важность и значение применения специальных медицинских знаний в уголовном производстве. В статье описаны некоторые практические аспекты применения специальных медицинских знаний. Акцентируется внимание на последствиях их применения для правильного и законного раскрытия преступлений против жизни и здоровья человека. По результатам исследования разработаны предложения по необходимости обучения практических и будущих работников правоохранительных органов тонкостям применения специальных медицинских знаний при расследовании преступлений и раскрытию значения доказательной базы, которая является результатом их использования.

Ключевые слова: доказывание, эксперт, специалист-медик, специальные медицинские знания, результат использования специальных знаний, расследование преступлений.

Kovalevska Ye. Meaning of application of special medical knowledge in criminal proceedings

The article analyzes the importance and meaning of the application of special medical knowledge in criminal proceedings. The article describes some practical aspects of the application of special medical knowledge. The emphasis is on the consequences of their use for the correct and lawful disclosure of crimes against the life and health of the individual. The emphasis is on the consequences of their use for the correct and lawful disclosure of crimes against the life and health of the individual. According to the results of the study, proposals were elaborated on the need to educate practical and future law enforcement officers on the intricacies of the use of special medical knowledge during the investigation of crimes and the disclosure of the value of the evidence base resulting from their use.

Key words: evidence, expert, specialist-physician, special medical knowledge, result of using special knowledge, investigation of crimes.